

Wacha Imre hetvenéves*

A mi családjunkban soha nyelvészről, más tudósról vagy emberről gonosz szó nem hangzott el. Édesapám valahogy mindig a jót emelte ki. Wacha Imre különösen sokszor került szóba: édesapám nagyon szerette őt, talán így történhetett meg, hogy kétéves gyerekként egyszer Imre bátyám térdén lovagoltatott, a bátyám pedig „testvérfiúnak” nevezte. Családjaink között láthatatlan kapcsolatok szönek rokonságot: édesapám a Csallóközből származik, Wacha Imre a Csallóköz határán lévő Győrből, részben ugyanazt a nyelvjárást beszélték. Egyikőjüket sem ismerte el címmel-ranggal a szakma, de mindkettőjüket igen kedvelték. Ráadásul én, a „nagy úszómesternek” nevezett Balázs-gyerek (az elnevezés eredete megtudható Wacha Imrétől) ugyanúgy negyedik és kései negyedik vagyok, mint Wacha Imre. E személyes megjegyzések után következzen a köszöntő!

Az „Anyanyelvünk vonzásában (Nyelvtudósok, nyelvészek és nyelvművelők Győr-Moson-Sopron megyében)” (szerk. HÉRICS LAJOSNÉ. Győr, 1997. 159) című kötetben közölt vallomását ezzel zárja Wacha Imre: „Ha megkérdéznék, a legnagyobb élményeim anyanyelvemmel kapcsolatban, ezt válaszolnám: Az, hogy egy életen át anyanyelvemről tanulhattam, hogy anyanyelvem törvényszerűségeit vizsgálhattam, hogy taníthattam, hogy gondolkodni taníthattam, s ráadásul az anyanyelvről szerzett ismereteimet az anyanyelvemen adhattam át tanítványaimnak.”

Fontos hitvallás van ezekben a szavakban. Wacha Imre pályáján a filológiai, sőt mikrofilológiai alapmunka évtizedei, a Nyelvtudományi Intézet Szalay utcai, Országház utcai, Színház utcai időszaka után és mellett felbukkan a tanítás, a beszélt nyelvi kultúra terjesztésének igényes tanítása a Rádióban és a Televízióban, a pesti Egyetemen és főiskolákon, Székesfehérváron, a Kodolányin, valamint Sátoraljaújhelyen és Győrben, és természetesen Kassán, Adán, Erdélyben is. Nincs magyar nyelvi mozgalom, ahová ne hívnák szívesen, és ne hívnák szívesen vissza.

Győr városa bőven ajándékozott kítűnő nyelvészeket az országnak. Wacha Imre is itt, három nyelvjárás, a csallóközi és a szigetközi, a rábaközi és a Bakony-vidéki határán — régies helyhatározó raggal szólván: *Győrött* — született. Bizony éppen 70 esztendeje, 1921. május 25-én. Értelmiségi családba született, amelyben a kultúra, a nyelv, a könyv szeretete és ismerete kiemelt érték volt. Wacha Imre már jelzett vallomásában leírja, hogy „nyelvileg is védett, igényes környezetben” nőtt fel, amelyben „a háborús, elvadult idők ellenére goromba, durva, trágár szót 14—15 éves koromig nem hallottam”. A győrrévfalusi elemi iskolát követően a győri bencés gimnáziumba járt, ahol kiváló magyar és történelem szakos tanárok, valamint a regőscserkészység befolyásolták pályaválasztását. 1950—54 között végezte a magyar szakot a pesti egyetemen. Későbbi pályáját a nyelvi óráknak és latintudásának köszönheti, valamint Szabó Dénesnek, aki elsőéves korában, az egyik leíró nyelvtani zárthelyin jól elvégzett fonetikai feladat után javasolta a nyelvészeti szakkollégiumok felvételét. Tanárai között volt Kázmér Miklós, Pais Dezső, Bárczi Géza, Benkő Loránd. Szabó

---

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2001. május 29-i felolvasó ülésén.

Dénes a nyelvjárásgyűjtéssel is megismertette tanítványait. „S mindegyiknél megtanultuk a munka fegyelmét és a felfedezés örömet.”

Az egyetem után 36 évig (1954—1990) az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa. Először Gáldi László osztályán dolgozik a — soha el nem készülő, de nagyon sok hasznos rész-eredményt felmutató — Nagyszótáron, majd következett az Értelmező Kéziszótár és az írói szótárak: a valóban megjelent Petőfi-szótár, az anyaggyűjtéssel befejeződött József Attila-szótár, s máig fájjalja Wacha Imre, hogy a Jókai-szótárban (igazából a 100 kötetes Jókai-kiadásához készült különleges szavak és kifejezések szótárában) egyéb elfoglaltsága miatt nem tudott közreműködni. Ám a szerkesztők iránymutatását annyira fontosnak tartották, hogy nem tudtak eltekinteni egy tudományos igényű áttekintéstől — amelyet utószó formájában Wacha Imre írt meg (WACHA IMRE, Utószó 437—46. In: Jókai-szótár A—K, L—Z. Készítették: BALÁZS GÉZA, P. EÖRY VILMA, KISS GÁBOR, J. SOLTÉSZ KATALIN, T. SOMOGYI MAGDA. Unikornis, Bp., é. n.). A szótármunka, különösen a Petőfi- és József Attila-szótár „olykor gályarabságnak is tűnő munkálatai közben — különösen a kéziratok, fogalmazványok, töredékek vizsgálatakor döbbsentem rá igazán, milyen összefüggések, a való életnek és a léleknek milyen mélységei rejlenek a költőnek — főleg e két (mai koromból és eszemmel is visszatekintve) siheder korú költőnek — egy-egy szava, kifejezése, stilisztikai fordulata mögött, mennyit kínlódtak, gyótródtak ők, a nyelv művészei is a nyelvvel a gondolat megfogalmazásakor, s mennyire gazdag is nyelvünk, mennyire alkalmas a mélységek kifejezésére, s mennyi tanulás, tudás, mekkora felelősség rejlik egy-egy szóban, költői képben, vesszőben, gondolatjelben”. Mindezekről néhány József Attila-vers elemzésében igyekezett számot adni.

A Nyelvtudományi Intézetből hívásra jön át 1990-ben az ELTE BTK Fonetika tanszékére tudományos munkatársnak. Ekkor már népszerű előadó, s most egyetemisták körében is végre ismert és kedvelt tanár lesz. Nagy része van a Beszéd- és hangtanprogram kidolgozásában. 1995-ben, a Bokros-csomagot megelőzően nyugdíjazták, s hogy mennyire korán, azt csak az mutatja, hogy azóta még több főiskolán tanít, leginkább a székesfehérvári Kodolányi János Főiskolán.

De pályájának talán legismertebb területe, a nyelv- és beszédművelés, a retorika, a spontán beszélt nyelv, a rádiós nyelvhasználat kérdései mégis egy fontos meghívás hatására bontakoztak ki. 1964-ben — mint írja: hosszas vívódás után — elvállalta a Magyar Rádióban a bemondók beszédoktatását. (Később az ún. mikrofonbizottság tagja volt, majd pedig a nyelvi bizottság állandó meghívottja; sőt a Magyar Televízió nyelvi bizottságában is tevékenykedett.) A kezdetben csak kötelességtudattal végzett munka később szenvedélyes kutatási témájává vált. A szótárírásban, stilisztikában megedzett nyelvész e területen talált új, alig kutatott vagy teljesen feltáratlan tárgyakat, amelyek a modern nyelvészeti kutatások számára is sok újdonságot jelentettek. Ma már leginkább mint a legtagább értelemben vett retorika, valamint a beszédművelés, a spontán beszéd kutatóját tartjuk számon. A fonetikai kutatások egyik fontos eseménye volt az 1965-ös egri kiejtési konferencia, a beszédművelésnek pedig az 1966-ban megindult Kazinczy-versenyek sorozata, mozgalma. Wacha Imre a kezdetektől bekapcsolódott a Kazinczy-versenyek munkájába, s azt hiszem, azóta nem volt év, hogy ne lett volna ott. A Magyar Rádió második otthonává vált: bemondók és rádiósok száza legendákat mesélnek róla, hiszen egy egészen új területet teremtett meg a semmiből: a rádiós beszédoktatást. Szerencséjére olyan segítői, szoros munkatársai akadtak, mint Deme László, Elekfi László, Péchy Blanka, a rádióban Pintér Sándor főbemondó, a Kazinczy-versenyekben pedig Z. Szabó László.

Meglátásom szerint Wacha Imre tudományos munkásságának legfontosabb része is a hangzó nyelvhez, a beszédhez kapcsolódik. A korábbi mondatfonetika jórészt az ő munkásságának eredményeként bővült szövegfonetikává (bár tény, hogy a „gondolat” más, a szövegten iránt érzékeny nyelvész munkásságában is benne van). Wacha Imre két tanulmánya különösen jelentős, véleményem szerint a szövegfonetika alampunkája e téren. Az egyik „Az elhangzó beszéd szövegfonetikai eszközeinek rendszere és összefüggései” (először a Nyelvtudományi Közleményekben jelent meg 1973-ban, majd pedig németül az Acta Linguisticában 1975-ben: „System und Zusammen-

hänge der Textphonetischen Ausdrucksmitteln”). Érdemes el- vagy újraolvasni e munkát, minden megtalálható benne, ami fontos a hangminőségtől a hangterjedelmen, a hangerőn, a beszédtempón át a beszédszünetig, ezek egyedi sajátosságainak és funkcióinak figyelembevételével. Másik kiemelkedő tanulmánya 1991-ben jelent meg az Egyetemi Fonetikai Füzetekben: „Nyelvhasználati rétegződés kiejtésben és hangzásban. Az elhangzó nyelv rétegeinek és (stílus)szintjeinek hangzásjellemzőiről és a kiejtési normáról.” De folytathatnánk a fontos dolgozatok felsorolását: „A hangképzés kommunikatív szerepe”, „A tételhangsúlyról”, „Szöveg és hangzás”, „Szöveg és (adekvát) interpretáció” stb. Azt is mondhatjuk, hogy ezek a tanulmányok — amelyek „Szöveg és hangzása” címmel 1999-ben jelentek meg a Magyar Rádió, később a Kodolányi János Főiskola gondozásában — a magyar nyelvészeti kommunikációkutatás és beszédkutatás legkiválóbb darabjai. Nem említettem Wacha Imre könyveit: az úttörő és hiánypótló „A rádióbemondó beszéde” (1973), a népszerűen érvelő „Beszéljessünk a beszédéről!” (1978), a „Közéleti beszédünk” (1987) című könyveket, amelyeket mintegy megkoronázott a vaskos, kétkötetes, legszélesebb, modern értelemben használt retorikája: „A korszerű retorika alapjai” (1994). Ebbe a pedagógiai retorikába (X., illetve XI. fejezetbe) beleépített mindent, amit a retorika verbális és nem verbális, személyes és személyközi összetevőiről tudni kell. Bár sokféle retorika van a művészeti, irodalmi retorikától a menedzserretorikáig, Wacha Imréd mindenképpen megkerülhetetlen munka. Több alapvető munkának társszerzője: ilyen a „Nyelvészet és tömegkommunikáció” (1985), a „Nyelvi illetan” (1987, új kiadás: 1999), „A Kazinczy-versenyek története” (1978), „A Kazinczy-versenyek huszonöt éve” (1991).

Wacha Imréd nem halmozta el bőven kiténtetésekkkel. Tudományos fokozatokra nem „hajtott”, mert valaki egyszer nem biztatta. Wacha Imre ezzel az eddig is igen vaskos életművével válaszolt az illetőnek. 1992-ben Déry Tibor jutalmat kapott, 1995-ben, igen megérdemelten Kazinczy-díjat. Ha lenne alternatív doktori díj vagy kinevezés, én rögtön fölterjeszteném. Végső soron persze az Idő elrendezi a dolgokat, de azért nem baj, ha az embert életében is egy kicsit elismerik.

Wacha Imre tudósi és tanári pályáját szépen övezi a humor. Rengeteg anekdotát tud a tudomány berkeiből, titkos vágya, hogy ezeket egyszer megírja. Nagy élvezettel hallgattam egyszer Szolnoktól Budapestig Wacha Imréd, Szűts Lászlót, Kemény Gábort kiváló elmés történeteket mesélni. Ha nekem fele annyi történetem lenne! Ha nekünk, kedves kollégáink, fele annyi jóízű, kedves, emberi, ironikus, humoros, groteszk stb. történetünk lenne! Mert hogy ilyenekből épül föl az élet. Biztassuk együtt Wacha Imréd, hogy gyűjtsé és adja közre ezt az anekdotatárát, mindannyiunk épülésére!

Wacha Imrédől egyszer megkérdezték: „Nem sajnálsz az ötleteidet?” Imre bátyám válasza az volt: „Nem, van elég.” Nos, kedves Imre bátyám, abból a sok ötletből még várunk tőled néhányat, azokat is megírhatod, amelyeket már másnak elmondtál, hátha nem sikerül másnak úgy megírni, mint neked. Isten éltesse!

BALÁZS GÉZA